

TIJDOPNAME

De Entreporthaven in 1937...

FOTO GEMEENTEARCHIEF AMSTERDAM

'Als ze deze brief ontvangen, heb ik opgehouden te leven'

VERVOLG VAN PAGINA 21

hoewel dat een normale reactie zou zijn geweest voor leden van een illegale organisatie die door arrestaties werd getroffen. Nog wekenlang gingen de 'Rüstungsjuden' van Hollandia Kattenburg gewoon naar hun werk. Pas na de razzia werden zij op aanwijzing van de ontslagen gummiplakster Martha Korthagen van sabotage beschuldigd.

Dat de joden die zij als saboteurs aanwees werkelijk sabotage gepleegd hebben of daartoe voorbereidingen getroffen hebben, lijkt ook niet erg waarschijnlijk. Wel had tijdens de Februaristaking van 1941 het voltallige personeel van Hollandia Kattenburg het werk neergelegd en ook stonden een paar van de mensen die na dagenlange verhoren het zwaarst beschuldigd werden, op de fabriek als communist bekend.

Barend Luza, een van de vier Kattenburgers die in februari 1943 ter dood veroordeeld werden, was lid van de kledinggroep van de vooroorlogse CPN. Debora Slier, die volgens de SD ook tot de sabotagegroep behoord zou hebben, was een zeer actief lid van de Bond in de Kleedingindustrie van het NVV. Een bond waarvan vele Kattenburgers lid waren. Het komt er op neer, dat de als politiek actief bekend staande mensen bestempeld werden tot saboteurs, die zelfs in de kelder van de fabriek bommen maakten.

Elias Dingsdag, ook een communist, verklaarde na de oorlog dat hij zich op de fabriek neutraal had opgesteld om het leven van andere mensen niet in gevaar te brengen. Van Meyer Konijn, een weduwnaar met vier kinderen, zijn een paar brieven bewaard gebleven. Hij smokkelde ze uit de gevangenis. In grote haast, bang om door een bewaker betrapt te worden, schreef hij met een potlood op velletjes toiletpapier aan zijn geliefde. Op 7 januari 1943 schreef hij:

(...) ik zal maar beginnen met te schrijven, dat je wel gehoord zal hebben dat wij weggehaald zijn van de fabriek. Het was alle treurigs wat er was voorgevallen. Ik had liever een mooie brief aan je geschreven, maar ja, dat kan nu niet anders. Ik moet je iets ernstigs medelen. Je weet wel, Martha Korthagen, die bij ons gewerkt heeft, bij Kattenburg (...) ze heeft bij ons op de plakkerij gewerkt (...) heeft wat op haar geweten. (...) Ze heeft gezegd, dat ik heb aangespoord om op Kattenburg te saboteren, de tijd dat jij ook op de fabriek hebt gewerkt. En jij weet wel dat dit niet bestaat. (...) En ik heb briefjes op de band neergelegd (...) om langzamer te gaan werken, en op allemaal heeft ze wat anders gezegd, ook natuurlijk fantasie. Javi Smeer heeft met

tend zeiden een paar SD'ers het joodse gebed voor de doden voor hem op. Toen hij, gehurkt, met gestrekte armen een stoel voor zich uit moest houden, plaatste de Duitse secretaresse van Wölk haar hondje op de stoel. Drie dagen lang werd hij verhoord en geslagen, maar hij weigerde te bekennen, dat hij bij de NVM aangesloten was.

Anderen, hoewel zij nog nooit van de NVM gehoord hadden, bekenden wel. Tegen de dagenlange mishandelingen waren zij niet opgewassen. Waarschijnlijk als gevolg van deze verhoren arresteerde de SD twee dagen na de razzia Kiek Pierot, een niet-joodse arbeidster bij Hollandia Kattenburg. Door twee Nederlandse agenten werd zij op haar werk weggehaald. Ook zij ging naar de Scheveningse strafgevangenis.

Op 25 november ging de 'Scheveningen-groep', vervuld en afgemat, op transport naar Westerbork. Voor hun vertrek werden hen de namen voorgelezen van tien mensen die niet meegingen, omdat zij voor een Kriegsgericht moesten verschijnen. In Westerbork werd de groep in een strafbarak ondergebracht, zodat zij niet in contact konden komen met hun familieleden en met de Kattenburgers die rechtstreeks naar Westerbork waren vervoerd.

Afscheidsbrief

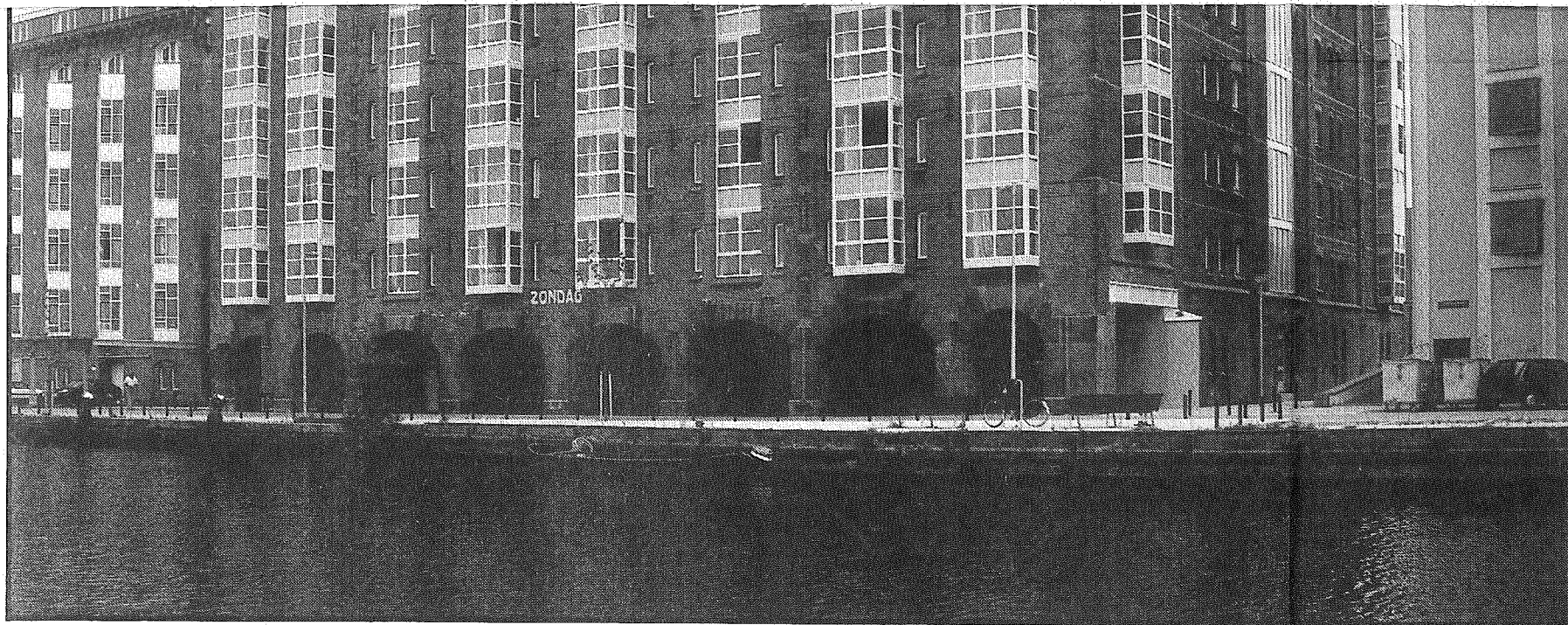
Van de tien mensen die in Scheveningen waren achtergebleven, werden er vijf in 1943 via Westerbork op transport gesteld naar het concentratiekamp Auschwitz. De anderen werden op 5 februari 1943, beschuldigd van 'kommunistische Aktion', voor het Feldgericht in Den Bosch geleid. Als getuige was de gummiplakster aanwezig. Vier werden ter dood veroordeeld. Eén verdachte, Jacob Smeer, werd naar een concentratiekamp gestuurd, waar hij omkwam. Van Kiek Pierot en Elias Dingsdag werd het doodvonnis niet voltrokken. Elias Dingsdag overleefde zijn tocht langs vele gevangnissen en kampen. Kiek Pierot stierf begin maart 1945 in Mauthausen. Op 17 februari 1943 werden Meyer Konijn en Barend Luza gefusilleerd.

Meyer Konijn schreef een afscheidsbrief aan zijn ouders:

Lieve ouders,

Met deze moet ik u mededelen, als dat ik Maandag om tien uur gefusilleerd word, dus ik ga van deze wereld vandaan. Ik hoop maar, dat U een beter leven

... en in 1992

De serie *Tijdopname* verschijnt deze maand in boekvorm bij de Sdu Uitgeverij. Lezers van *Het Parool* kunnen het boekje tot 14 november bestellen voor f 19,90 (daarna kost het f 25), door storting van het

bedrag op postgiro 260728 t.n.v. Parool Speciaal onder vermelding van 'Tijdopname'. Na ontvangst van uw overschrijving wordt het boekje u toegezonden.

FOTO PETER ELENBAAS / HET PAROOL

DE EGELANTIER

Het stormt. Je ligt in bed en plotseling waait er een raam open. De wind slaat in je gezicht. Heerlijk.

Het waait zo hard, dat je niet bij zee kunt komen. Boven aan de strandopgang blijf je staan. De zee stampet en kolkt, de golven verdringen elkaar in grijs en blauw, het strand lijkt afgeschaafd. De wind jaagt een lange lijn van schuim over de breedte van het zand, rolt van schuim een bol, die tuimelend langs buitelt. Je schreeuwt, maar verstaat elkaar niet.

Boven een weiland achter de Hondsbosse Zee-wering hangen tientallen meeuwen naast elkaar in de lucht. Ze vliegen tegen de wind in, maar als de legendarische boer op zijn fiets, ze rijden langs de hemel, maar vooruit komen ze niet. Wat ze wel lijkt te bevallen.

Als het om wind gaat, heb ik nauwelijks voorkeuren. Ik hou van de dwarrelwind die het portiek opzoekt, de stenen stoep beklimt en eenmaal boven zich via brievenbus of kier toegang tot het huis probeert te verschaffen; ik geniet van de lome zomer-avondbries die de bladeren aan de bomen heel even doet trillen en meteen weer gaat liggen; van de lentewind die geuren van heel ver meevoert en wat is er mooier dan een rukwind die in één klap een herfstboom van zijn blad berooft?

Maar storm is het mooiste en omdat het stormde, was ik het Vondelpark ingefietst. De wind huilde door het hout en reusachtige bomen stonden te schudden op hun wortels. Ik was helemaal alleen, leek het, en terwijl ik bruggetjes opfietste en weer afdaalde, donkere laantjes insloeg of het water volgde, zong ik met luide stem psalm 27, volgens Händel: 'The Lord is the strength of my life, of whom shall I be afraid?'

De volgende morgen bleek dat ik de storm had moeten vrezen. Het park was een ravage, de enor-

me bomen van de vorige avond waren met wortel en tak uit de grond gerukt en vaak meters weggeslingerd, takken als bomen waren afgeknapt, struiken plat geslagen. Overal in de stad waren schoorstenen van de daken gewaaid, er waren auto's verpletterd en huizen ingestort. En ik was door het Vondelpark gaan fietsen om van de storm te genieten. Alsof ik nooit eerder een storm had meege-maakt.

November 1972. Midden in de nacht werden we wakker omdat ons huis zo schudde. Dat kwam natuurlijk omdat het zo'n klein huisje was, besloten we, want het waaide wel hard, maar echt veront-rustend klonk het nu ook weer niet. Wat we vreemd vonden, was dat de hele keuken vol stro

lag, dat door de brievenbus naar binnen waaide, maar misschien was zo iets op het platteland wel heel gewoon, wisten wij veel, we woonden hier maar net.

De volgende morgen werden we wakker doordat de buurman op de ramen bonkte. "Hoe kan je nou liggen slapen!" riep hij, wanhopig haast. Het eerste wat ik zag toen ik de achterdeur opendeed, was dat de klompenschuur was verdwenen en toen ik om het huis was heengelopen, kwam ik tot de ontdekking dat ik niet van het erf af kon: De brug die ik een week eerder over de sloot had gelegd, was weggeslagen, maar dat was niet waarover de mannen aan de andere kant van de sloot met elkaar stonden te praten. "Wat is er aan de hand?" riep ik. Een van hen maakte een wijzend gebaar en toen zag ik het. De nagelnieuwe koeiestal aan de overkant was ingestort. Daar kwam al dat stro vandaan, bedacht ik en precies op dat ogenblik tilde de kraan die er aan het werk was een dode koe tussen het puin vandaan. Aan zijn horens zweefde hij door de lucht, aan een kant afgeplat, de poten gebroken. Hij werd in het gras gelegd, naast een andere dode koe. Aan het einde van de dag lagen er vijftienveertig.

Het stormt. Ik lig in bed en hoor het gedicht van Willem Hussem:

*Zet het blauw
van de zee
tegen het
blauw van de
hemel veeg
er het wit
van een zeil
in en de
wind steekt op.*

GUUS LUIJTERS

Luza tijdbommen in de kelder gelegd. Allemaal pure leugens (...) als je dat leest hou je dan goed, ik doe het ook, kop op. Door die verklaring heeft het Deutsche gerecht, schrik niet schat maar ik moet het toch schrijven, misschien lees je het wel in de kranten ook, ze hebben ons met z'n vijven ter dood veroordeeld. (...) hou je goed, ik doe het, en wij allemaal.

Op de vraag hoe Martha Korthagen er toe gekomen is deze verklaringen af te leggen, is eigenlijk geen antwoord te geven. Na haar arrestatie zag zij hoe haar vader en broers, die met haar zusjes ook gearresteerd waren, op de binnenplaats van de gevangenis van Scheveningen flinke klappen in het gezicht kregen. Hoewel haar naam in een notitieboekje van Dormits stond, lijkt het toch niet zo te zijn dat zij bij het werk van een illegale organisatie betrokken was. Bang, tijdens de verhoren bedreigd, waarschijnlijk nog rancuneus over haar ontslag bij Hollandia Kattenburg, heeft zij het Wölk, die haar in een restaurant mee uit eten nam, naar de zin wilen maken.

Nadat hij van haar diensten gebruik had gemaakt, vond Wölk het eind februari 1943 voor haar veiligheid beter, dat zij uit Amsterdam weg ging. Als dank voor het werk dat zij voor hem gedaan had, bewees hij haar een dienst die voor andere handlangers van de SD meestal niet was weggelegd: hij zorgde er voor dat zij bij een bevriende familie in Duitsland een betrekking kreeg. Martha Korthagen werd in oktober 1948 door het Bijzonder Gerechtshof veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf. In 1951 kreeg zij een jaar strafvermindering.

De honderddertig van sabotage verdachte Kattenburgers werden op 12 november 's morgens om acht uur uit het gymnastieklokaal van de Zenstralstelle gehaald. Onder zware bewaking gingen zij met overvalwagens naar het Centraal Station. De auto's reden het perron op tot vlak bij de trein, waarmee zij vervolgens in de richting Den Haag reisden. Niemand begreep waar zij naar toe gebracht werden. Waarom reed de trein niet in de richting Amersfoort en dan naar Westerbork? Op een klein station buiten Den Haag moesten zij uitstappen. Na ongeveer honderd meter te hebben gelopen, 'wisten zij echter hoe laat het was', aldus een van de weinige overlevenden. Door een grote poort kwamen zij op de binnenplaats van de strafgevangenis van Scheveningen, waar zij met veel slaag ontvangen werden.

Westerbork

'De Ramp', zoals de razzia door oud-Kattenburgers genoemd wordt, trof niet alleen het joodse personeel van Hollandia Kattenburg, maar ook hun familie. Nog diezelfde nacht en in de daarop volgende dagen werden alle familieleden van huis gehaald. Bovendien werden de mensen die zich op de fabriek ziek gemeld hadden en de oudste directeur, S.W. Kattenburg (toen 58 jaar) en zijn vrouw opgepakt. Allen gingen via de Hollandsche Schouwburg naar Westerbork.

Twee weken zaten de honderddertig Kattenburgers in de strafgevangenis van Scheveningen. Met acht tegelijk werden zij, de mannen en de vrouwen gescheiden, in cellen opgesloten die voor één persoon bedoeld waren. In groepjes werden zij geboeid naar een villa aan de Maastrichtsestraat gebracht, waar zij door het Sonderkommando Wölk en een paar Nederlandse agenten verhoord werden. Bij een aantal verhoren was de gummiplakster aanwezig. Daarbij werden vooral diegenen die op de fabriek als communist bekend stonden, afschuwelijk behandeld.

Zo werd Elias Dingsdag, met zijn handen achter zijn knieën geboeid, urenlang voor een gloeiende haard in de kamer van Wölk geplaatst. Op zijn hoofd werd een lege bierfles kapot geslagen. Spot-

tegemoet gaat en dat de oorlog gauw is afgelopen, dat is voor de geheele mensheid het beste. Ik kom misschien spoedig bij mijn vrouw. Ik zal moedig sterven; een mensch sterft toch, de een vroeg en de ander laat, dat is de wensch van God. Ik zal maar denken, dat ik tien jaar geleden aan mijn operatie ben gestorven, dus heb nog tien jaar langer geleefd. Het is jammer, dat ik geen afscheid van u kon nemen. Ik had u nog zo graag eens weer willen zien en de meisjes ook. Maar misschien is het zoo maar het beste, dat bespaart veel leed. Misschien wilt u goed voor mijn kinderen zorgen, zegt U hun maar, dat ik veel aan ze gedacht heb en dat ze geen ogenblik uit mijn gedachten geweest zijn. Zegt u ook tegen ze, dat ze goed voor elkaar moeten zorgen en dat ze hun heele leven elkaar moeten ondersteunen. Want zij hebben nu geen vader en moeder meer. Ik had hen graag nog verder willen verzorgen, maar God heeft dit anders gewild. Ik leg mijn ziel dus in God's handen. Ook heb ik een verzoek te doen. Ik heb nog een sigarettenkoker en een polshorloge, dat wilt u wel aan Max geven hè? Dan heeft hij nog een aandenken aan mij, zijn Vader. De portretten verdeelt u maar aan de kinderen. Ik moet vlug schrijven, ik heb niet veel tijd. Verder wensch ik mijn kinderen een gelukkig en lang leven. Mijn laatste gedachten zijn bij hen. Als ze deze brief ontvangen heb ik opgehouden te leven.

De vier kinderen van de weduwnaar Meyer Konijn woonden in het joodse weeshuis 'Machseh Lajesoumim' (Toevlucht voor het kind) in Leiden. De jeugdige bewoners van dit weeshuis en hun verzorgers werden op 17 maart 1943 in opdracht van de bezetter gedeporteerd. De kinderen van Meyer Konijn hadden echter voor deze datum 'Machseh Lajesoumim' verlaten. Waarschijnlijk hadden de grootouders zich over hen ontfermd. Zij werden het slachtoffer van een andere razzia. Op 2 juli 1943 stierven zij in Sobibor. De oudste was toen veertien, de jongste tien jaar oud.

Vanuit Westerbork werden de overige Kattenburgers en hun familie op 30 november 1942 op transport gesteld. Het 'Hollandia Kattenburg-transport', zoals het in de administratie van Westerbork genoemd werd, bestond uit achthonderdzesentwintig joden. Daarbij waren ook enkele mensen die niet tot de Kattenburg-groep behoorden. In een normale personentrein vertrokken zij naar het Oosten. Mannen, vrouwen en kinderen zaten gewoon bij elkaar. Alleen de 'Scheveningen-groep' werd, zoals dat bij strafgevallenen gebruikelijk was, apart gehouden. Zij zaten in het achterste gedeelte van de trein. Onderweg, toen er bij een station gestopt werd, lukte het een strafgeval, Jaap de Boers, om in het voorste gedeelte van de trein bij zijn vrouw te gaan zitten.

Op 1 december stopte de trein in Kosel in Opper-Silezië. De gezonde mannen van vijftien tot vijfenvijftig werden de trein uitgejaagd. Alleen de wagons van de 'Scheveningen-groep' bleven gesloten. De mannen, op het perron in rijen van vijf gehurkt en fel beschenen door schijnwerpers, zagen hoe de trein zich in beweging zette.

De achterblijvers werden naar verschillende Oppersileisische Zwangsarbeitslager en later naar concentratiekampen gestuurd. Acht van hen, onder wie Jaap de Boers, overleefden de oorlog. Daarbij was ook iemand die niet tot de Kattenburg-groep behoorde.

De eindbestemming van de trein was Auschwitz. Van de groep die in Auschwitz aankwam, is na de oorlog één overlevende teruggekeerd.

ANNEMIEKE VAN BOCKXMEER

Op 11 november 1946 werd in de hal van de fabriek van Hollandia Kattenburg een gedenksteen voor de slachtoffers van de razzia onthuld. De steen is nu aangebracht op het monument op het IJ-plein. Ieder jaar wordt daar op 11 november om vier uur een herdenkingsbijeenkomst gehouden. Het 'Boek der Tranen', waarin de foto's van de slachtoffers zijn opgenomen, is ondergebracht bij het Joods Historisch Museum in Amsterdam.